

sition: af værkets ni kapitler omhandler kun de tre (kap. 2-4) den historiografiske udvikling i tiden 1650-1900, mens fire (kap. 5-8) drejer sig om forskellige sider af det 20. århundredes debat. Dette er i god overensstemmelse med det, der er formålet med bogen: at tjene som hjælpemiddel ved universitetsstuderendes arbejde med den engelske revolution.

I bogens kap. 2-4 trækkes de lange linier i debattens udviklingshistorie. Det fastslås, at historiografien indtil den senere halvdel af det 19. århundrede var præget af at være led i den almindelige politiske debat mellem whigger og torier. Først da historikergerningen i det 19. århundredes senere del professionaliseredes, skiftede debatten karakter til en akademisk debat - hvilket dog ikke nødvendigvis var ensbetydende med dens afpolitisering. Som anført ligger tyngdepunktet dog på en drøftelse af det 20. århundredes debat, der i kapitel 5 påvises at have solide rødder i det 19. århundredes synspunkter og arbejder. Bogens centrale afsnit, kapitel 6 (Society and Revolution), rummer bl. a. en indsigtfuld drøftelse af »gentry-debatten«; men det mest markante indslag er dog nok et langt (s. 98-112) og varmt defensorat for Christopher Hills synspunkter og metoder, der på det seneste har været under skarp - og efter forfatterens mening uretfærdig - kritik fra flere sider, bl. a. J. H. Hexter og G. R. Elton. De følgende to kapitler rummer en gennemgang af andre sider af historiografien, f. eks. den hastigt voksende mængde af regionale og lokale studier (bl. a. repræsenteret af Alan Everitts arbejder) og den politisk-historiske indfaldsvinkel (bl. a. repræsenteret af C. V. Wedgwood, J. H. Hexter og Gerald Aylmer). Bogens afsluttende kapitel - så afgjort det svageste - har fået overskriften »New Perspectives and Redefinitions«; men venter man her oprullet nye perspektiver og fornyede definitoriske udgangspunkter, bliver man sørgeligt skuffet. Overraskende nok er kapitlet først og fremmest helliget en drøftelse af Peter Lasletts *The World We Have Lost* (1965), hvis hovedtema dog ingenlunde var den engelske revolution, og hvis synspunkter i denne henseende næppe kan kaldes originale. Mindre overraskende diskuteres også Lawrence Stones *The Causes of the English Revolution 1529-1642* (1972), fordi han som en af de første bevidst har søgt at udnytte sociologernes begreber og modeller i en historisk undersøgelse af denne art.

Bogen rummer dog i det hele en kyndig og velafbalanceret oversigt over den omfangsrige historiografi, hvilket i sig selv er nyttigt. Den er ikke tyngt af originale synspunkter i nogen større udstrækning, og man kunne også nok have ønsket, at forfatteren i læselighedens navn havde indskrænket antallet og omfanget af citater til fordel for en mere udførlig kommentar - det er således næsten for overvældende, når det i det ganske korte kapitel 1 (7 s.) lykkes forfatteren at citere ikke blot Hobbes, Carr, Clarendon, Geyl, Croce og Burckhardt, men også en række mindre berømtheder.

Knud J. V. Jespersen

Harry C. Payne: *The Philosophes and the People*. Yale Historical Publications, Miscellany, 109. New Haven og London, Yale University Press 1976. 214 s.

Det er en velskrevet, veludrustet og intelligent bog om et centralt og såvidt ses hidtil forsømt åndshistorisk emne. Harry C. Payne, assistant professor i historie ved Colgate University, er elev af Yalehistorikeren Peter Gay, der er Voltairespecialist og navnlig kendt som forfatter af hovedværket *The Enlightenment. An Interpretation* (1966-69). Vor bogs »philosophes« er som stavemåden antyder franske, de betydelige oplysnings»filosoffer« (herefter kaldet filosofferne), mænd som d'Alembert, Voltaire, Diderot, Montesquieu, Holbach, Helvétius og Condorcet. De fleste af dem var medarbejdere ved den store *Encyclopédie* der i hovedsagen var afsluttet 1765, men forfatteren følger sit problem

til slutningen af 18. århundrede og kaster enkelte sideblik på andre landes filosoffer – Beccaria, Adam Smith, Bentham, Herder o. a. »The People« er »le peuple« som befolkningsgruppe, et begreb der hos de fleste franske filosoffer ikke er juridisk afgrænset således som »trediestand«, men økonomisk bestemt som dem der arbejder kropsligt for andre – småbønder, tyende, håndværkere, dvs. mennesker i ringe økonomiske kår og bl. a. derfor efter filosofernes mening på et lavt intellektuelt og moralsk standpunkt. Indtil århundredets sidste årtier betragter filosofferne dem som utilgængelige for rationel oplysning. Forfatteren ser i filosofernes inddeling af befolkningen efter økonomiske kriterier et udslag af en realisme som også kommer frem hos dem på andre punkter. Hans hovedformål er at vise hvordan filosofernes syn på *le peuple* og på mulighederne for at bedre deres kår ændredes i løbet af sidste halvdel af århundredet.

Nogle hovedtræk af forfatterens billede af denne udvikling: Encyklopædisterne var uanset deres private religiøse holdning oprindelig enige om at ethvert samfund og naturligvis især de fattige behøver troen på en gud der i en anden verden belønner de gode og straffer de onde som skader samfundet. Fra 1770'erne betragter adskillige filosoffer religionen som et middel til udbytning. I århundredets sidste årtier vinder den opfattelse frem at de arbejdende masser ikke blot er nødvendige for samfundet, men at de i deres elendighed er ofre for samfundsforholdene. Flere af forfatterne udtrykker både sympati for den lidende underklasse og nogen frygt for at den kan afstedkomme flere uroligheder end dem man nu og da oplevede i samtiden. Mens tilliden til religionen som stabiliserende faktor og støtte for moralen svinder, vokser troen på at rationel oplysning, især teknisk og moralsk, kan gøre samme virkning, hvad der forudsætter en ny og mere optimistisk vurdering af massernes evne til at lære. Filosofferne tror ikke på noget tidspunkt på en uløselig klassekonflikt, men nok på modstridende interesser og virker for at mindske modsætningerne. Deres reformprogram i den sidste del af oplysningstiden sigter bl. a. mod at reducere den økonomiske ulighed og bedre massernes kår noget, så de kunne få glæde af livet. Men der måtte og burde stadig være stor forskel på rig og fattig, ikke fordi Gud vil det, men fordi mennesker har forskellige evner og muligheder og det er hensigtsmæssigt at mange er underordnede og gør det grove arbejde. En elementær undervisning skulde bidrage til at gøre masserne tilfredse med deres sociale status og dygtigere til deres arbejde. De færreste vilde give *le peuple* politisk og administrativt ansvar. Filosofferne ønsker generelt fri konkurrence om offentlige embeder, men ifølge forfatteren åbner deres undervisningsplaner kun folkets børn en meget begrænset adgang til den højere undervisning som kunde gøre dem konkurrencedygtige. Det er stadig de få der skal styre.

Rousseau er den eneste betydelige filosof der taler for folket som en af folket, ifølge forfatteren også den eneste der når ud over værdsættelsen af det nyttige arbejde i landbrug og håndværk til en høj vurdering af den enkelte arbejder. De andre fremtrædende filosoffer føler sig som tilhørende ikke trediestand, men eliten af rige, oplyste og højtbegavede. De appellerer til elitens, de mægtiges og ikke mindst statsledernes ansvarsfølelse og egeninteresse – i troen på eller håbet om at bedre love og klogere ledere der forstod at prisen for at herske er omsorg for de beherskede, kunde skabe harmoni mellem alles interesser, de fattige massers, middelklassens, de riges og statens.

De vigtigste af de reformer filosofferne ønskede gennemført var tidligere foreslået af enkelte embedsmænd, gejstlige eller private, men filosofferne »adopted these measures and publicized them, making them appear not as random possibilities but as the necessary dictates of equity and utility«. De »insisted that the elite could best serve itself and its trust by giving to the people the most it could afford, short of abjuring its own power. Their program for the people thus included economic stability, assured subsistence, fiscal equity, efficient charity, minimal instruction, and evenhanded justice – a program adven-

turous enough in the face of the realities of eighteenth-century society«. Forfatteren lægger ikke skjul på at filosoferne hverken kendte massernes elendighed eller elitens selvskhed så godt som de kunde have gjort, og at de kan kritiseres for en del misforståelser, arrangement og naiv ønsketænkning. »But then again, there will probably always be something naive in the vocation of the philosophe in a world of unenlightened people and irresponsible leaders«.

Bogen er næsten ren idéhistorie, og nogle læsere vil måske mene at forfatteren burde have givet dem nogen økonomisk-, social- og politiskhistorisk baggrund for idéudviklingen. I betragtning af at han kun behandler de relativt få betydelige skribenter, virker det måske også hist og her lidt for generaliserende når han taler om »filosoffernes« meninger. Men han bygger på et omfattende kendskab til kilder og sekundær litteratur. Han skriver om filosoferne med sympatisk forståelse, hans iudicium er godt, hans analyse og konklusioner er som oftest forsigtige og langt mere nuancerede end resumeet ovenfor giver indtryk af. Fremstillingen er derfor som helhed plausibel, og den indeholder værdifulde korrektiver og tilføjelser til gængse beskrivelser af fransk oplysningstænkning.

Poul Bagge

Roger Anstey og P. E. H. Hair (red.): Liverpool, the African Slave Trade, and Abolition. Essays to illustrate current knowledge and research. Historic Society of Lancashire and Cheshire, Occasional Series bd. 2, 1976. IX+244 s. £ 8.

Den vestindiske historiker Eric Williams har skarpere og mere indigneret end nogen anden understreget slavehandelens og plantagekoloniernes betydning for Liverpools og Bristols økonomiske vækst i det 18. årh. Williams »passionate« approach danner derfor sammen med Philip D. Curtins »clinical« approach den historiografiske baggrund for ovenstående essaysamling.¹ Bogen, der ialt omfatter ni afhandlinger af såvel internationalt kendte historikere som af yngre engelske historikere, kan naturligt deles i to hovedafsnit. Det første koncentrerer sig om den forretningsmæssige side af engelsk slavehandel i Liverpool og Bristol, mens det andet hovedafsnit koncentrerer sig om den engelske slavehandels ophævelse.

Marion Johnson lægger for med en artikel om den atlantiske slavehandel og Vestafrikas økonomi. Det er en meget instruktiv redegørelse for, hvilke handelsvarer europæerne brugte, og for hvorledes de europæisk-afrikanske handelsrelationer var organiseret. M. J. pointerer, at afrikanerne ikke var hjælpeløse ofre for en »ulige handel«, men at de tværtimod kunne bestemme de europæiske varers art og bytteværdi. Walter Minchinton behandler Bristols slavehandel med fastlandskolonierne i Nordamerika ud fra dens handelstekniske sider, og det understreges bl. a., at det var helt usædvanligt inden for denne gren af slavehandelen ikke at medtage returlaster fra Amerika. David Richardson skriver om rentabiliteten af Liverpools slavehandel på grundlag af nogle efterladte regnskaber fra slavehandleren William Davenport. Han tager sit udgangspunkt i de undersøgelser, der i de senere år har vist, at slavehandelens gennemsnitlige profitniveau ikke som tidligere hævded (af bl. a. Eric Williams) var specielt højt og påpeger dernæst, at man har ofret den svingende profitmargin for slavehandelen for lidt opmærksomhed. Engelsk slavehandel blev normalt drevet som partsrederi og Davenport investerede i lø-

¹ Eric Williams: Capitalism & Slavery 2. udg., London 1964. 1. udg. 1944. Philip D. Curtin: The Atlantic Slave Trade. A Census. Madison, Milwaukee og London 1969. Om begreberne »passionate« og »clinical« approach se anm. værk, s. 2.